

□ **T**rekkoppen

Een *trekpop* is een platte *speelgoedpop* met scharnierende ledematen die gaan bewegen als men aan een touwtje trekt dat onder aan het lijfje hangt. De beweging is tamelijk stuurloos en eenvormig; de armen en benen bewegen alleen zijwaarts en tegelijk. In het oude Egypte speelden kinderen met een variant van de trekpop. Zo kenden ze een *mechanische* figuur die een slavin voorstelde die – gebukt over een verhoging – met een steen tussen de handen koren aan het ‘malen’ was. Door aan een touwtje te trekken dat op heuphoogte bevestigd was, ging het bovenlijf van het poppetje naar voren en naar achteren.

Het spelen met trekkoppen was vooral in de negentiende eeuw bij kinderen zeer in zwang. De pop kon van hout of stof zijn, maar bekender zijn de uitvoeringen van papier, gemaakt via kopergravure of lithografie en meestal vooraf ingekleurd; machinaal of handmatig via kartonnen sjablonen. De onderdelen van de trekpop(pen) waren op vellen afgebeeld: hoofd, armen, (boven- en onder)benen en torso. Na het plak- en knipwerk, het eventueel inkleuren van de lichaamsdelen, de kleding en het in elkaar zetten kon het vermaak beginnen.

Sommige trekkoppenprenten zagen er extra fraai uit. Ze waren daardoor ook duurder; de afgebeelde figuren droegen goudkleurige kleding. Deze goudkleur werd verkregen door het opbrengen van goudbrons, een mengsel van tin en zwavel of een poeder van koperlegeringen vermengd met Arabische gom.

□ **H**ampelmann en jumping jack

Bekende, vooral Franse uitgeverijen van de zogenoemde *pantins* (trekkoppen) waren Imageries Réunies de Jarville-Nancy en Imagerie Pellerin d'Épinal. In Duitsland werden prenten met *Hampelmänner* uitgegeven door de bekende papierentheatervellenuitgeverij J.F. Schreiber te Eszlingen. Op de Duitse prenten zien we vaak afbeeldingen van *Ziehfiguren* (trekpopfiguren) die ook voorkomen in het *Kasperltheater*. Kasperl is de komische figuur uit het Duitse volkspoppentheater. Hij draagt een puntmuts en is een nazaat van de Napolitaan *Pulcinella*, maar diens bult en dikke buik heeft hij verloren. Ook hij zit, net als zijn Franse neef *Polichinelle* en zijn voorvader *Pulcinella*, vol grappen en is altijd vrolijk. De Engelse benaming voor trekpop is *jumping jack*.

□ **P**antin en paljas

Naast het op de trekkoppenvellen veelvoorkomende Franse woord *pantin* komt men ook wel het woord *paillasse* tegen. Dat is, net als het Nederlandse woord *paljas* (potsenmaker), afgeleid van de naam van een komisch personage uit de oude Italiaanse komedie: *Pagliaccio*.

Potsenmakers zijn grappenmakers die in vroeger eeuwen, opvallend en dwaas gekleed, door middel van grappen en grollen publiek trokken voor de kwakzalver op de kermis. Op negentiende-eeuwse prenten met trekkoppen zien we vaak zo'n paljasachtige figuur afgebeeld, bijvoorbeeld de uit de *commedia dell'arte* afkomstige *Pierrot*, *Arlecchino* en *Colombina*. De *commedia dell'arte* is een vorm van volkstheater die bestaat uit kluchten, dans, mime, acrobatische toeren en muziek.

Deze theatervorm ontstond in de zestiende eeuw in Italië en verspreidde zich over grote delen van Europa. De kernfiguren zijn twee grijsaards, *Pantalone* en *il Dottore*, en enkele komische bedienden oftewel *zanni*, waaronder *Scapino* en *Pulcinella*. Voor deze rollen dragen de acteurs een *halfmasker*.

□ Polichinelle en Pierrot

De figuren uit de commedia dell'arte hebben tevens een vaste plaats in het *volks-poppentheater* gekregen, met name Pulcinella, Arlecchino, *Pedrolino* en het lieflijke dienstmeisje *Colombina*. Op veel Franse pantinprenten is *Polichinelle* afgebeeld (samen met zijn echtgenote Mme Polichinelle). Deze figuur is in de zeventiende eeuw ontstaan uit Pulcinella. Polichinelles kostuum is veelkleurig en Frans elegant. Zijn hoofd is getooid met een driekantige steek. Hij heeft een naar voren stekende kin en een haak-neus, een hoge bult en een enorme buik. Polichinelle was niet alleen een komische figuur op het toneel (vaak in gezelschap van *Arlequin* en Pierrot), maar hij was ook de hoofdfiguur van het Franse poppentheater. In de negentiende eeuw werd hij in de poppenkast opzijgeschoven door de veel eenvoudigere *Guignol*.

Trekkpop met een zelfportret

Ook vandaag de dag nog is de trekkpop – door de wijze waarop deze bewogen en uitgevoerd wordt – een tot de verbeelding sprekende figuur. Dat bewijzen onder andere reclameprenten van de firma Albert Heijn,

die in enkele kranten verschenen zijn in het laatste decennium van de vorige eeuw, en de in maart 2002 door *Paul Kusters* voor *de Volkskrant* gemaakte spotprent van *Henk Westbroek*, de VARA-dj, zanger, (ex)politicus en medeoprichter van *Leefbaar Utrecht* en *Leefbaar Nederland*. De Zwitserse kunstenares *Pipilotti Rist* en de Arnhemse beeldend kunstenaar *Wouter van Riessen* maakten in respectievelijk 2000 en 2003 een trekkpop die hun evenbeeld is.

□ Poppenspe(e)lmuseumwinkel

Wilt u meer te weten komen over dit onderwerp? Raadpleeg dan ook eens de ruim zeventuizend boektitels omvattende *Poppenspe(e)lmuseumbibliotheek* of onze websites www.poppenspelmuseum.nl en www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl. In de *museumwinkel* zijn documentatie, diverse briefkaarten en trekkpoppen verkrijgbaar.

- Afbeelding: trekkpop, voorstellende Henk Westbroek. Illustratie: Paul Kusters. De Volkskrant, Amsterdam (2002).

Poppenspe(e)lmuseum ©

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel.: +31(0)578 - 63 13 29 Fax: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl